

**Ivan Cifrić, Tijana Trako Poljak i
Ksenija Klasnić (ur.)**

**HRVATSKI IDENTITET U
PROMJENI? RELACIJSKI
IDENTITETI 2**

**Biblioteka „Razvoj i okoliš“, Zagreb,
2013., 295 str.**

Zbornik radova *Hrvatski identitet u promjeni?* nastao je kao rezultat empirijskog istraživanja grupe istraživača na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu okupljenih oko znanstvenog projekta „Modernizacija i identitet hrvatskog društva: socio-kulturne integracije i razvoj“. U zborniku je riječ o sociokulturnom identitetu kao kolektivnom identitetu. Sociokulturni identiteti pridonose osjećaju pripadnosti i jačanju društvene zajednice, no mogu biti vezani i uz socijalne konflikte. Socio-kulturni identitet shvaća se kao relacijski (odnos prema „nekome“ ili „nečemu“: sebi, drugima, prirodi, Bogu i svijetu). On je i dinamičke naravi no ne mijenja se brzo, a promjene socio-kulturnog identiteta ovisе o povijesnim okolnostima života nekog naroda. S obzirom na to, aktualan je i u hrvatskom društvu gdje je uvjetovan promjenom političkog sustava i ideologije, odnosno, prelaskom u demokratski režim, te povijesnom činjenicom da u Hrvatskoj žive pripadnici nekoliko religija i različitih nacija sa svojom kulturnom prošlosti. Istraživanje dobiva na dodatnoj važnosti u Hrvatskoj s ulaskom hrvatskog društva u novo razdoblje europskog suživota. Motiv istraživanja 2010. godine bio je empirijski utvrditi stanje fenomena sociokulturnog identiteta u Hrvatskoj i dobivene rezultate komparirati s rezultatima iz prošlog istraživanja provedenog 2004. godine, čime

je omogućen kontinuitet projekta „Modernizacija i identitet hrvatskog društva“. Rezultati prvotnog projekta objavljeni su 2008. godine pod uredništvom Ivana Cifrića u knjizi *Relacijski identiteti*. Glavni cilj novog istraživanja bio je na odraslom stanovništvu Hrvatske empirijski provjeriti je li u razdoblju između dva istraživanja (2004. i 2010. godine) značajnije promijenjena važnost obilježja identiteta hrvatskog društva. Zbornik je koncipiran u tri veće cjeline: *Socio-kulturni identitet i slika Hrvatske*; *Aspekti identiteta*; i *Prilozi*. Sveukupno sadrži osam autorskih radova a u nastavku će biti ukratko predstavljene njihove osnovne teze.

Prva cjelina *Socio-kulturni identitet i slika Hrvatske* započinje radom akademika Ivana Cifrića *Dimenzije sociokulturnog identiteta*. Cifrić navodi da na sociokulturni identitet ne djeluju samo objektivni povijesni procesi i promjene već i neki suvremeni procesi te socijalni i ekološki kontekst (str. 23). Socijalnoekološka kriza kao objektivni proces utječe na odnose unutar društva, odnose između društava, te na život pojedinca (str. 25). Egzistencijalna perspektiva postaje jedna od glavnih preokupacija stanovništva. Društvo uvijek posjeduje svoj identitet, kao dinamičnu kategoriju, koja ovisi o tome kako ju u određenom trenutku (prostoru i vremenu) shvaćamo (str. 26). Hrvatsko društvo se nalazi u stanju tranzicije, važnu ulogu imale su uspostava samostalne države, promjena političkog i ekonomskog sustava, uspostavljanje demokratskog sustava, socijalne promjene u strukturi društva, povećanje građanskih sloboda i slično. Svaka velika promjena sustava i društva uvjetuje „krizno“ stanje identiteta, dovođenje u pitanje nekih postojećih objektivnih obiljež-

ja kao i postojeću subjektivnu percepciju važnosti identitetskih obilježja, navodi Cifrić (str. 27). Paralelno s tranzicijom u osnovi se mijenja model društvenih vrednota, od egalitarno-kolektivističkog modela u liberalno-individualistički model (str. 30). U istraživanju 2004. godine sociokulturni identitet shvaćen je kao relacijski identitet. Identitet pojedinca shvaćen je kao osjećaj subjektivnog pripadanja određenom kolektivu (str. 27). Strukturirana obilježja u istraživanju 2010. godine označavaju konceptualnu dimenziju identiteta. Rezultati istraživanja iz 2010. godine u odnosu na rezultate istraživanja iz 2004. godine upućuju na dva zaključka: 1. smanjena je važnost nacionalne komponente, i 2. povećana je građanska komponenta u sociokulturnom identitetu. Objašnjenja se mogu shvatiti iz nacionalno-povijesne i iz političke perspektive. Drugim riječima, u hrvatskom društvu događaju se promjene u smislu „oslobođenja“ od tradicije i religije u smjeru usvajanja vrednota modernog društva (str. 59).

Sljedeći rad nosi naslov *Stavovi o slici Hrvatske u drugim zemljama* autora Ksenije Klasnić i Izvora Rukavine. S obzirom na to da se hrvatsko društvo u posljednjih dvadesetak godina promijenilo u ekonomskom, političkom i kulturnom smislu, autori pretpostavljaju da se promijenila i slika koju u drugim zemljama imaju o Hrvatskoj (str. 63). Ovaj rad se bavi percepcijom građana Republike Hrvatske o tome koja obilježja hrvatskog društva i u kojoj mjeri utječu na formiranje slike koju u drugim zemljama imaju o Hrvatskoj. Cilj rada jest deskriptivno analizirati podatke vezane uz stavove ispitanika o percepciji Hrvatske u inozemstvu, opisati latentnu strukturu prostora procjena čimbenika koji utječu

na formiranje slike o Hrvatskoj, utvrditi povezanosti socio-demografskih karakteristika i dimenzija sociokulturnog identiteta ispitanika, te komparirati rezultate istraživanja iz 2004. i 2010. godine (str. 66). Rezultati istraživanja pokazali su da prema mišljenjima najvećeg broja građana RH, na sliku koju u drugim zemljama imaju o Hrvatskoj najviše utječu turizam, prirodne ljepote i hrvatski sportaši, dok su sloboda medija i političke ideologije (komunističko nasljeđe, antifašizam i ustaštvo) procijenjeni kao sadržaji s najmanjim utjecajem. Analizom latentnog prostora procjena utvrđeno je pet dimenzija slike o Hrvatskoj- turistička, balkanska, moderna, domovinska i inovativna, od kojih su najzastupljenije turistička i balkanska (str. 80, 82). Komparativnom analizom podataka iz 2004. i 2010. godine utvrđeno je da se najveće promjene u procjenama odnose na haške opušnice, čiji se utjecaj smanjio, te na ponašanje navijača, čiji se utjecaj na formiranje slike o RH povećao. Ove promjene dobro odražavaju politička i društvena zbivanja u Hrvatskoj. Povećani utjecaj se odnosi i na prirodne ljepote, izume, ali i na korupciju i organizirani kriminal (str. 82, 83). Hrvatska svoju strategiju jačanja međunarodne pozicije može temeljiti na prirodnim, kulturnim i duhovnim vrijednostima, zaključuju Klasnić i Rukavina.

Klasnić i Rukavina autori su i posljednjeg rada prve cjeline pod naslovom *Mišljenja građana o pripadnicima različitih naroda i vjera*. Istraživanje relacijskih identiteta, posebice istraživanje socijalne distance ili bliskosti spram etničkih skupina, preduvjet je valjanog angažmana ka snažnijoj sociokulturnoj integraciji i razvoju, jer su društvene predrasude oblik društvene

anti(sim)patije koja se očituje u pogrešnoj i neshvatljivoj generalizaciji i pristranom vrednovanju pripadnika drugih društvenih grupa, naglašavaju autori (str. 86). Rezultati istraživanja pokazuju da o gotovo svim pripadnicima različitih naroda i vjera oko polovica ispitanika nema niti pozitivno niti negativno mišljenje, izuzevak su Hrvati i katolici koji su ocijenjeni najpozitivnije (str. 115). Na suprotnoj strani ljestvice nalaze se stajališta o alternativnim religioznim skupinama i ateistima. Stanovnici regija Istre, Primorja i Gorskog Kotara odskaču u pozitivnoj procjeni tzv. Drugih, dok najnegativnija stajališta u odnosu na Druge imaju stanovnici Zagreba i Sjeverne Hrvatske i to oni građani koji se opredijeljuju za religioznost u skladu s crkvenim učenjem, što nipošto nije u skladu s proklamiranim katoličkim vrijednostima oprosta, ljubavi i tolerancije (str. 116).

U drugoj cjelini zbornika, *Aspekti identiteta*, prvi u nizu radova je onaj autora Krunoslava Nikodema pod naslovom *Institucionalna religioznost u suvremenom hrvatskom društvu*. Nakon društvenih i političkih promjena hrvatsko društvo još uvijek ima visok stupanj religioznosti, koja se najčešće očituje u tradicionalnom obliku vezanom uz religijske institucije (crkva) (str. 121). Cilj rada je analizirati promjene unutar institucionalne religioznosti. Religija „djeluje“ u zajednici, no razvoj suvremenih društava se kreće prema tehnološkom, političkom i ekonomskom napretku, što umanjuje društvenu važnost religije. S obzirom na to možemo govoriti o procesu sekularizacije, kojim religijsko mišljenje, djelovanje i religijske institucije gube značaj u društvu (str. 123). Osnovna hipoteza rada jest da u suvremenom hrvatskom društvu još uvijek prevladavaju

tradicionalni oblici religioznosti vezani uz religijske institucije (str. 130). Hipoteza je potvrđena. Rezultati istraživanja pokazali su da su najreligiozniji građani RH žene, građani starije životne dobi, te građani s nižim stupnjem obrazovanja (str. 143). S obzirom na sve navedeno, autor zaključuje da religija u hrvatskom društvu i dalje predstavlja važan čimbenik u konstituiranju socijalnog identiteta. Ostaju brojna pitanja, primjerice, hoće li se ulaskom u Europsku uniju institucionalna religioznost povećati ili smanjiti, koja će biti njena uloga i slično (str. 144, 145). Odgovore na ta i druga pitanja pokušat će se analizirati nekim novim istraživanjima.

Slijedi rad *Simboli kršćanstva, islama i židovstva u hrvatskom društvu* autorice Tijane Trako Poljak. Rad polazi od ideje da način na koji se odnosimo prema religijskim simbolima može poslužiti kao indikator odnosa prema tim religijama. Pozitivno odnošenje prema simbolima druge religije može biti pokazatelj religijske tolerancije, dok negativno odnošenje prema religijskim simbolima može biti pokušaj smanjenja utjecaja određene religije ili izraz neslaganja s njenim učenjem, navodi autorica (str. 149). Upravo iz tog razloga, bitno je ispitati kakav je odnos u hrvatskom društvu prema simbolu vlastite religije, a kakav prema simbolima drugih religija. Cilj istraživanja bio je utvrditi smjer općeg stava prema simbolima triju tradicionalnih religija u Hrvatskoj (križ – kršćanstvo, polumjesec – islam, Davidova zvijezda - židovstvo), i utvrditi postojanje statistički značajnih razlika u stavovima ispitanika s obzirom na njihova socio-demografska obilježja (str. 152). Rezultati istraživanja pokazali su da većina ispitanika izrazito pozitivno vrednuje simbol kršćanstva. Religioznost ispi-

tanika se pokazala kao značajan prediktor stavova prema simbolima svoje i drugih religija. Što se tiče socio-demografskih karakteristika, negativnije stavove prema simbolu križa imaju mladi između 18 i 24 godine, ispitanici sa završenim srednjim i/ili visokim stupnjem obrazovanja, samci, protivnici vjere, ispitanici drugih nacionalnosti, politički lijevo orijentirani građani, ispitanici iz Istre i srednjih gradova i tehnocentrično ekološki orijentirani građani. Prema simbolima drugih religija, većina hrvatskih građana ima slične stavove, a oni su prosječno neutralni ili ambivalentni. S obzirom na moć simboličnoga, pozitivnija interpretacija simbola Drugoga može indirektno doprinijeti pozitivnijem stavu prema pripadnicima tih religija preko njihovih simbola, a time i boljem razumijevanju među religijama, zaključuje Trako Poljak (str. 174).

Osnovni cilj rada Nenada Karajića pod nazivom *Hrvatski sustav visokog obrazovanja – između humanizacije i marketizacije znanja* jest utvrditi čijim interesima visoko obrazovanje treba služiti i koje se obrazovne ideje promiču iza modernog školovanja u hrvatskom društvu. Činjenica jest da se stvarnu svrhu i kritičku prosudbu o društvenoj ulozi znanja i obrazovanja uvijek iznova dokida i gradi, ovisno o povijesnim, socijalnim i kulturnim obrascima i njihovom kontekstu, ističe autor (str. 175). Pored širenja ljudske spoznaje, u ciljevima univerzalnog i masovnog obrazovnog sustava, svoje mjesto ima i priprema nove generacije građana za sudjelovanje u ekonomskom životu, i to građenom na principima tržišnog nadmetanja i upotrebe znanja (str. 178). Riječ je, dakle, o neomodernističkoj paradigmi. Prema tome, glavnu se ulogu moderne države danas okreće i razvija u

smjeru osiguranja uvjeta za najbolju moguću integraciju svoga društva, tržišta i obrazovanja u europski i/ili svjetski kontekst, nastavlja Karajić (str. 181). Svrha visokog obrazovanja nije više primarno osobni poziv ili privilegija, već se radi o društvenom zahtjevu i očekivanjima. Postavlja se pitanje: trebaju li i mogu li školski i obrazovni sustavi služiti širim, društvenim potrebama čovjeka, njegova rada na sebi, svijetu i kulturi svog društva, ili su ipak potrebni programi ekonomske prilagodbe svrhe obrazovanja prema tržišnoj ponudi i potražnji konkurentskih obrazovnih „usluga“ (str. 193)? Ispitanici su iskazali podršku i humanističkom i tržišnom konceptu visokog obrazovanja. Ostaje nam za vidjeti što će sve oblikovati buduću svrhu hrvatskog sustava visokog obrazovanja, zaključuje autor (str. 201).

Branka Galić autorica je rada naslovljenog *Seksistički diskurs u Hrvatskoj: usporedbe i promjene, prema rezultatima istraživanja 2004. i 2010. godine*. „Moderni“ seksizam se kao obrazac okrenuo prema egalitarnijem, nehijerarhiziranom rodnom sustavu vrijednosti i odnosima u društvu, potaknut promjenama u obrazovanju, politici, pravu i na tržištu rada, koji su nastali pod utjecajem modernizacijskih procesa i feminističkih pokreta (str. 204). Rezultati istraživanja, kako 2004. tako i 2010. godine, pokazuju da u hrvatskom društvu prevladava tradicionalni koncept seksizma, no također je prisutan i moderni koncept seksizma. Potrebu ukidanja patijarhata i uspostave rodno egalitarnog društva najviše podupiru žene, mladi i obrazovani dio populacije, što upućuje na ohrabrujuću viziju budućeg društva, ističe Galić (str. 205).

Posljednji rad ove cjeline, ujedno i posljednji rad u zborniku, naslovljen je *So-*

ciokulturni identitet i vrednote svjetskog ethosa, autora Ivana Cifrića. Socijalni kontekst nastanka svjetskog ethosa čine sljedeće činjenice: ugroženost svjetskog mira i ugroženost prirode i okoliša, ali i postojanje skupine zajedničkih vrednota u ljudima, odnosno u religijama (str. 226). Istraživanje o pitanju svjetskog ethosa 2010. godine obuhvatilo je dvije teme: 1. konceptualne postavke o odnosu ethosa (religije) i svjetskog poretka i, 2. vrednote svjetskog ethosa. Vrednote svjetskog ethosa se neposredno odnose na misao Hansa Künga i njegov osnovni koncept svjetskog ethosa kao „projekta“, te na *Deklaraciju o svjetskom ethosu*. Svjetski ethos ima zadaću mehanizma stvaranja boljeg i pravednog svjetskog poretka afirmacijom zajedničkih vrednota u različitim religijama, navodi Cifrić (str. 227). Ispitanicima je postavljeno pitanje o tome koliko se danas u Republici Hrvatskoj poštuju dva etička načela (čovječnost i uzajamnost) te sedam vrednota, navedenih u *Deklaraciji* (radi se o sljedećim načelima – poštivanje života, solidarnost, pravednost, tolerancija, istinoljubivost, ravnopravnost, te partnerstvo muškarca i žene). Visok postotak ispitanika smatra da se navedene vrednote ne poštuju. Preko 80% ispitanika slaže se sa tvrdnjama o uvjetima nastanka pravednijeg svjetskog poretka, svjetskom miru, religijskom miru i dijalogu. S obzirom na to, može se reći da je misao o navedenom problemu prisutna u svijesti hrvatskih građana. Cilj svjetskog ethosa nadilazi sadašnjost, on smjera uspostaviti ethos čovječanstva, a za to je nužan minimalni etički konsenzus, koji se ne odnosi samo na religijsko, nego i na svjetovno područje. Ethos čovječanstva podrazumijeva čovjekovu planetarnu odgovornost, ne samo za svoje

društvo i čovječanstvo, nego i za Zemlju kao ekosustav – odgovornost za susvijet, okoliš i poslije-svijet (str. 229, 230). Ostaje otvoreno pitanje je li moguć pravedan svjetski poredak i na koji ga način ostvariti. Pitanje svjetskog ethosa ostaje dugoročan izazov znanosti, gospodarstvu, politici i obrazovanju, zaključuje akademik Cifrić. Treća cjelina zbornika, *Prilozi*, metodološke je naravi. Sadrži sažetke svih radova objavljenih u zborniku na hrvatskom i engleskom jeziku, zatim popis bibliografije korištene od strane autora u provedbi istraživanja i pisanja radova 2004. i 2010. godine, tablični pregled empirijskih rezultata iz upitnika te bilješke o autorima. Popis bibliografije važan je dio zbornika jer omogućuje jednostavan i jasan pregled za eventualno dodatno čitanje o istraživanjima različitih aspekata problematike sociokulturnog identiteta i njegovih promjena. Također je koristan i tablični pregled empirijskih rezultata iz upitnika jer omogućuje čitatelju bolje razumijevanje problematike i rezultata pojedinih dijelova istraživanja, instrumenata korištenih u istraživanju, odnosno direktan uvid u postavljena pitanja i odgovarajuće rezultate. Zbornik *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2*, omogućio je sustavno praćenje promjena u sociokulturnom identitetu Hrvatske, koje su nastale kao rezultat tranzicije, globalizacije i ekonomske krize. Zbornik daje uvid u rezultate istraživanja 2004. i 2010. godine te je stoga izrazito koristan u usporedbi dobivenih rezultata oba istraživanja (početak longitudinalnog pristupa istraživanju ove tematike). Iako je zbornik namijenjen stručnoj i znanstvenoj publici, zasigurno će biti zanimljiv i široj javnosti, odnosno, svakom čitatelju istraživačke naravi, a posebice oni-

ma koji žele saznati više o našoj domovini i njenim građanima. Tema sociokulturnih identiteta izrazito je važna za pripadnike različitih naroda, samim time i za hrvatsko društvo. Ostaje za izazov istražiti daljnje promjene vezane uz sociokulturni identitet te ih usporediti sa sadašnjim stanjem u hrvatskom društvu. Nadamo se promjenama koje će pokazati napredak prema boljem, pravednijem, liberalnijem društvu s višim stupnjem humanosti i općeprihvaćenim sociokulturnim vrijednostima koje su u takvom obliku demokratskog društva visoko cijenjene.

Rahela Jug